

Ks. Jan Wiśniewski, *Historia społeczna Europy*, Biblioteka Wydziału Teologii UWM, Olsztyn 2009, ss. 116.

W serii Biblioteki Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie ukazała się w 2009 r. książka ks. prof. Jana Wiśniewskiego *Historia społeczna Europy*. Autor tej publikacji dostarcza czytelnikowi cennej wiedzy historycznej na temat kształtowania się, rozwoju i przemian życia wspólnotowego społeczeństw Europy w minionych piętnastu wiekach. Prezentowana monografia stanowi wyraźny dowód tego, że problematyka europejska wciąż zachęca do nowych przemyśleń i opracowań.

Tytuł dzieła sugeruje, że jest ono adresowane w pierwszym rzędzie do historyków zainteresowanych powstawaniem i rozwojem rozmaitych doktryn społecznych oraz zbudowanych na ich podstawie modelach ustrojów w Europie. Autor we *Wstępie* podkreśla, że historię społeczną Europy powinni przyswoić sobie studenci europeistyki, ponieważ *poznając zagadnienia prawne, administracyjne i gospodarcze, winni zdobyć odpowiednią wiedzę o rozwoju życia społecznego w minionych wiekach, które wytyczyły drogi funkcjonowania poszczególnych narodów i państw w dobie dzisiejszej* (s. 5). Niemniej książka ta jest godna wnikliwej lektury dla wszystkich zainteresowanych życiem społecznym, zwłaszcza socjologów i politologów. Jest ważnym przyczynkiem do rozważań na temat obecnego kształtu demokracji i pluralizmu. W dobie ideowego zamętu, relatywizmu i cynizmu politycznego warto sięgnąć do książki, która w sposób usystematyzowany w porządku historycznym prezentuje rozwój życia społecznego w Europie oraz zasady nim kierujące. Lektura dostarcza również rzeczowych, opartych na faktach historycznych, argumentów do wykorzystania w prowadzeniu dyskusji na tematy dotyczące kształtu życia społecznego w zglobalizowanym świecie.

Urodzony w 1951 r. Autor, jako pracownik naukowy Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, jest kierownikiem Katedry Historii i Prawa Kanonicznego. Jako historyk Kościoła w swoich licznych publikacjach koncentruje się na dziejach nieistniejącej już dziś diecezji pomezkańskiej, jej synodach, historii, bractwach religijnych, parafiach, kościołach i kaplicach. Na uwagę

zasługują także inne jego opracowania, poruszające temat laicyzacji, sekularyzacji i przemian społeczeństwa nowożytnego.

Recenzowana książka składa się z siedmiu rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem. Rozdziały te tworzą spójną, rzetelną i wzajemnie się dopełniającą prezentację wywodów Autora. Na końcu każdego z nich zamieszczono stosowną literaturę.

W rozdziale pierwszym, pt. *Państwo Franków* (s. 7–19), Autor ukazuje proces jednoczenia się plemion frankońskich pod dowództwem Chlodwiga i powstanie patrymonialnego państwa Franków. W czasy panowania monarchii Merowingów wpisuje się wypracowanie prawa sądowego, podatkowego i własności, które są konieczne dla prawidłowego funkcjonowania społeczności państwowej. W dalszej części rozdziału omówiono epokę karolińską. Doszło w niej do sprecyzowania wzajemnych praw i obowiązków papieża i cesarza.

Z rozdziału drugiego, *Rozkwit średniowiecza w XI–XII w. Miasta* (s. 20–28), czytelnik dowiaduje się o umocnieniu ustroju feudalnego, który przyczynił się do rozwoju rolnictwa, a w konsekwencji także do rozwoju rzemiosła, handlu i gospodarki towarowo-pieniężnej. Dalszą konsekwencją tego procesu był rozwój miast. Ten okres czasowy, jak ukazuje Autor, należy łączyć także z rozwojem budownictwa (zamki warowne z kamienia), ruchu pielgrzymkowego (Palestyna, Rzym, Compostela), szkolnictwa (Chartres, Bolonia, Oxford), rycerstwa oraz zakonnych ruchów reformy Kościoła (Cluny, Brogne, Gorze, Hirsau).

Zagadnienie odrodzenia miast oraz rozkwitu życia gospodarczego na bazie handlu i rzemiosła jest przedmiotem refleksji rozdziału trzeciego, zatytułowanego *Europa Zachodnia w czasie krucjat XII–XIII w. Przemiany* (s. 29–37). W tej części opracowania Autor ukazuje proces rozwoju miast, które stawały się nie tylko *siłą napędową życia gospodarczego*, ale z czasem *zaczęły odgrywać ważną rolę polityczną* (s. 29). Główną przyczyną ich rozwoju, jak dowodzi ks. Wiśniewski, było spotęgowanie gospodarki towarowo-pieniężnej. W trosce o rozwój i ochronę handlu oraz rzemiosła, które bezpośrednio decydowały o dobrobycie mieszkańców miast, wypracowano tzw. prawo składu, zakładano gildie (stowarzyszenia handlowców), hanzy (związki kupców kilku miast), cechy rzemieślnicze, a także zorganizowano od XII w. „coś” w rodzaju „pierwszych banków”. Ten dynamiczny rozwój gospodarczy Europy w XIII w. dotknął w następnym stuleciu ostry kryzys, co spowodowało głębokie przemiany w strukturze ówczesnego społeczeństwa. Nałożyły się na to także przemiana-

ny myślowe (krytyka myśli św. Tomasza z Akwinu przez R. Bacona i Jana Dunsza Szkota oraz rozwój mistycyzmu).

Renesans – Humanizm i Odrodzenie to tytuł rozdziału czwartego (s. 38–47). W tej części książki zostały omówione najbardziej charakterystyczne cechy renesansu, który rozpowszechnił się w Europie w XV i XVI w. Ten zainteresowany człowiekiem i doczesnością nurt kulturowy uwidocznił się w myśli filozoficznej, literaturze, sztuce, muzyce, architekturze, a także w życiu społecznym ówczesnej Europy.

Problematyka życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego w XVIII-wiecznej Europie stanowi przedmiot rozdziału piątego, pt. *Spoleczeństwo Europy w XVIII wieku* (s. 48–72). Autor najpierw opisuje charakterystyczne cechy życia i funkcjonowania szlachty, mieszczaństwa, chłopów, a także „przybyszów”, pochodzących z innych miast, wsi, regionów, a nawet kontynentów. Następnie omawia daleko idące przeobrażenia XVIII-wiecznej Europy w płaszczyźnie społecznej (eksplozja demograficzna), gospodarczej (rewolucja przemysłowa i rozwój transportu), politycznej (ożywienie dążeń narodowych), kulturowej (rola świątyni i karczm).

Kolejny, najobszerniejszy rozdział, o sugestywnym tytule *Ruchy rewolucyjne, socjalizm, komunizm* (s. 73–97), ukazuje genezę oraz przyczyny powstania ruchów rewolucyjnych w Europie, które osiągnęły apogeum w rewolucji bolszewickiej, doprowadzającej w skutkach do daleko posuniętych zmian ideologicznych i społecznych części Europy.

Ostatni, siódmy rozdział opracowania, pt. *Europa w drugiej połowie XX wieku* (s. 98–114), wprowadza czytelnika w realia Europy dźwigającej się ze zniszczeń wojennych, ukazując jednocześnie podział kontynentu na dwa przeciwstawne bloki polityczne: wolny Zachód i zniewolony komunizmem Wschód. W drugiej części tego rozdziału Autor przedstawia erozję komunizmu i upadek państw socjalistycznych oraz omawia proces integracji europejskiej widoczny w unii gospodarczej i walutowej Unii Europejskiej.

Recenzowane dzieło zdradza kompetencje i rzetelność wiedzy historycznej Autora widoczne w przybliżaniu życia społecznego w tak długim okresie czasowym, obejmującym przecież piętnaście wieków historii Europy. Treść historyczna książki uzupełniona jest w wielu miejscach cennymi szczegółami, które pomagają czytelnikowi w lepszym zrozumieniu danej epoki oraz dokonujących się wówczas procesów społecznych. Istotną rolę w zobrazowaniu przedstawianych prawd odgrywają dane socjologiczne, którymi posługuje się Autor, np. podając liczbę szlachty w stosunku do ludności w poszczególnych

krajach Europy (s. 48), przedstawiając tzw. eksplozję demograficzną i jej rozmieszczenie w XVIII i XIX w. (s. 65), ukazując dane dotyczące liczby mieszkańców miast i wsi w 1. połowie XIX w. (s. 78). Przytoczone fakty świadczą, iż ks. prof. J. Wiśniewski zadał sobie niemały trud związany z wydobyciem, z tak licznych i różnorodnych pod względem historycznym i źródłowym materiałów, istotnych i nierzadko bardzo szczegółowych danych potrzebnych do opracowania tytułowego tematu.

Wnikliwa lektura książki prowadzi, moim zdaniem, do postawienia dwóch delikatnych, chociaż koniecznych, pytań związanych z materią monografii. W rozdziale pierwszym ks. Wiśniewski napisał: *Papież Stefan III, zagrożony w Rzymie przez Longobardów, udał się jesienią 753 r. do Galii, aby prosić go (Pepina) o pomoc* (s. 13). Dalej Autor mówi o otrzymaniu zgody od Pepina i zorganizowaniu wyprawy latem 754, czyli następnego roku. Wtedy to pokonano Longobardów i zmuszono ich do wycofania się z zajętego Egzarchatu Rawnenny. *Następnie król Pepin przekazał Egzarchat papieżowi Stefanowi II* (s. 13). Przeciętny czytelnik, niewtajemniczony w historyczne szczegóły dotyczące czasu trwania poszczególnych pontyfikatów papieży, może mieć wrażenie, że wystąpił błąd w druku. Logika bowiem podpowiada, że w tekście powinno być napisane: *Pepin przekazał Egzarchat papieżowi Stefanowi III bądź Stefanowi IV*. Brak jakiegokolwiek wyjaśnienia na ten temat, choćby w przypisie, podtrzymuje taki tok rozumowania. Tymczasem okazuje się, że Stefan II i Stefan III, o którym wspomina Autor, to ten sam papież. Problem wynika stąd, że Stefan II, którego pontyfikat trwał od 22 lub 23 marca 752 r. do 25 lub 26 marca 752 r. zmarł trzy dni po wyborze jako papież elekt, jeszcze przed konsekracją. Fakt ten sprawił, że często jest on pomijany w wykazach papieży, co rodzi z kolei trudność w numeracji papieży noszących imię Stefan. Stefan III zatem to papież, którego pontyfikat trwał od 26 marca 752 do 26 kwietnia 757 r. Jest on zwany Stefanem II w przypadku, gdy nie uwzględnia się w wykazie papieża elekta Stefana II, który zmarł trzy dni po wyborze. Szkoda, że zabrakło takiego wyjaśniającego zapisu w recenzowanej publikacji.

Z kolei w rozdziale siódmym, omawiając upadek państw socjalistycznych, Autor dokonał podsumowania stwierdzeniem: *W Polsce, Czechosłowacji oraz w Niemczech przebudowa ustrojowa miała przebieg pokojowy, bez dramatycznych wydarzeń i ofiar. Natomiast w Jugosławii proces ten wywołał wojnę między sąsiadami różnych narodowości, mieszkającymi w Jugosławii* (s. 111). Dla perfekcyjnego dopełnienia faktów związanych z rozpadem państw socjalistycznych

można by szerzej ubogacić podsumowanie wspomnieniem także o jedynych krwawych wydarzeniach, jakie miały miejsce 25 grudnia 1989 r. w Rumunii, kiedy to rozstrzelano I sekretarza i dyktatora komunistycznego Nicolae Ceaușescu i jego żonę Elenę. Ta nagła, krwawa rewolucja w Rumunii stanowiła wyjątek na tle pokojowego rozpadu innych państw socjalistycznych. Wspomnienia o tym odmiennym wydarzeniu w dziejach erozji komunizmu nie znajdziemy, niestety, w recenzowanej książce.

Poczynione powyżej drobne spostrzeżenia nie mają zamiaru pomniejszyć waloru cennej i potrzebnej pracy ks. prof. Wiśniewskiego. Dla wykładowców i studentów nauk społecznych (socjologii, politologii, katolickiej nauki społecznej) praca ta powinna stanowić obowiązkową lekturę, ponieważ ukazuje te procesy społeczne i wydarzenia, które – jak napisał sam Autor – *były najbardziej ważne w dziejach Europy, powodując niejako zmiany kierunku dotychczasowego życia społecznego, kulturalnego i gospodarczego* (s. 5). Warto zatem z tymi procesami i wydarzeniami się zapoznać, by lepiej zrozumieć nie tylko genezę i mechanizmy ich powstawania, ale także pozytywne lub negatywne skutki, odczuwane w całej Europie bądź w poszczególnych jej krajach.

Ks. Tomasz Głuszak